

УДК 070.112.4–378.

Д. С. ДОМАНЧУК

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті розкрито теоретичні й методичні засади формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Конкретизовано теоретичні уявлення щодо структури професійної компетентності особистості соціального працівника, охарактеризовано її складники.

Зазначено, що у процесі підготовки майбутнього соціального працівника важливим є особистісне спрямування навчально-пізнавального процесу, орієнтування його на розвиток професійної компетентності, забезпечення умов для поглиблення мотивації навчальної діяльності студентів, розвитку їх відповідальності за результати навчання.

Підкреслено, що професійну компетентність майбутніх соціальних працівників можна розглядати як інтегративну, комплексну характеристику, що поєднує сукупність знань, умінь, навичок, цінностей, настанов та особистісних характеристик спеціаліста, керуючись якими, він визначає цілі своєї професійної діяльності і здатний виконувати соціально-професійні обов'язки.

Ключові слова: *майбутній фахівець, особистість, педагогічний процес, постійне професійне зростання, професійна компетентність, професійна підготовка, розвиток, соціальна робота, соціальний працівник.*

Освіта на сучасному етапі реформ і суттєвих трансформацій повинна сприяти формуванню самостійного мислення, розвитку професійної компетентності, докорінному поліпшенню фахової підготовки спеціалістів, здатних працювати в умовах ринкової економіки. Такі вимоги передбачають новий підхід до визначення змісту професійної освіти, до організації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Як зазначено в Національній доктрині розвитку України в XXI ст., головним завданням, поставленим перед вищими навчальними закладами, є формування особистості як професіонала, людини високої культури, кваліфікованого спеціаліста, здатного до творчої праці, професійного розвитку, мобільності в освоєнні та впровадженні новітніх наукомістких технологій [6]. У Законі України “Про освіту” наголошено, що її основною метою є формування всебічно розвиненої людини як вищої цінності суспільства [2].

Як відомо, розвиток професійної діяльності певною мірою визначає стратегію розвитку особистості. В контексті особистісної орієнтації особистість виступає як активний суб'єкт життєдіяльності, компетентна особа, здатна реалізувати свої потенційні можливості, жити повноцінним життям, самостійно діяти, здійснювати власний вибір, приймати незалежні рішення та відповідати за їх наслідки.

Загальною метою професійної підготовки фахівців є здобуття студентами необхідних для майбутньої діяльності компетенцій. У словниках поняття, “компетенція” в основному зводиться до таких визначень: 1) коло повноважень, коло питань, у яких людина добре поінформована, володіє знаннями і досвідом в тій чи іншій сфері; 2) знання та досвід; 3) характеристика особистості, що володіє знаннями, які дають змогу розмірковувати авторитетно про що-небудь; 4) наперед задана вимога до освітньої підготовки (стандарт), потенційна можливість, елемент компетентності.

Різні аспекти проблеми формування професійної компетентності спеціалістів розглядали такі вчені, як: В. Адольф, Н. Бордовська, І. Зязюн, А. Маркова, Н. Нич-

кало, А. Реан, О. Шиян (професійна компетентність як компонент професіоналізму); В. Каліта, Е. Нікітіна, В. Стрельников (компетентність як рівень кваліфікації спеціаліста); Б. Гершунський, Л. Кандибович, А. Ліненко (особистісні характеристики готовності до професійної діяльності); Ю. Бабанський, В. Безпалько, А. Вербицький, О. Дубасенюк, В. Піщулін (розвиток професійно важливих якостей); Е. Зеер, Є. Климов, Н. Тализіна, А. Присяжна (ключові компетенції спеціалістів); Т. Браже, В. Кубинський (розвиток професійної компетентності).

Змістові характеристики процесу підготовки соціальних працівників знайшли своє відображення у наукових працях Б. Гершунського, В. Ледньова, І. Якиманської та ін.

Загальні теоретичні положення компетентнісного підходу в освіті висвітлено в працях М. Амінова, А. Белкіна, Є. Білозерцева, В. Глебова, І. Зимньої, І. Ісаєва, І. Колесникової, О. Лебедева, І. Ломакіної, А. Петрова, А. Хуторського та ін.

Питанню професіоналізму присвячені наукові розвідки В. Атаманчука, В. Абрамова, В. Ігнатова, С. Батищева, С. Дубенко, Є. Климова, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Мельниченка, В. Нижник, М. Пряжникова, Р. Рачинського, В. Сластьоніна та ін.

Мета статті – розкрити теоретичні й методичні засади формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки.

Дослідник А. Вербицький, наголошуючи на тому, що глибокі знання, вміння та навички за обраним фахом є необхідним і головним компонентом професійної підготовки спеціаліста, розглядає професійну компетентність через систему усвідомлення знань: “Щоб бути теоретично й практично компетентним студентом, необхідно зробити подвійний перехід від знань до думки, а від думки – до вчинку, дії, перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням” [1, с. 55].

Наразі набуває актуальності нова одиниця виміру професійної підготовки майбутніх соціальних працівників тому, що знання, вміння та навички вже не можуть повністю продемонструвати рівень якості вищої освіти, її відповідність сучасним соціально-економічним умовам та вимогам підприємств, хоча професійні знання, вміння та навички є ключовими категоріями, важливими складовими поняття “професійна компетентність”.

Знання, набуті майбутнім спеціалістом у процесі професійної підготовки, мають особистісну значущість, перетворюються на переконання, стають мотивом його поведінки, знаходячи своє виявлення в практичній діяльності. Компетентний фахівець усвідомлює власні цінності, зіставляє, оцінює себе, проектує своє майбутнє. Відтак знання, уміння та навички, засоби діяльності є матеріалом для формування особистості, причому знання визначаються не тільки як певний обсяг інформації, а як уявлення про світ, що накладається на власний соціокультурний, духовний досвід особистості.

Щоб сформувати особистісні якості майбутнього соціального працівника, необхідні такі складники: усвідомлення мотивації постійного підвищення рівня професійної компетентності, розкриття своїх творчих здібностей і можливостей, володіння вміннями приймати рішення і нести за них відповідальність, здатність до рефлексії відносно своєї діяльності, вміння регулювати свій емоційний стан і поведінку, відчуття потреби в постійному самовдосконаленні.

У процесі підготовки майбутнього соціального працівника важливим є особистісне спрямування навчально-пізнавального процесу, орієнтування його на розвиток професійної компетентності, забезпечення умов для поглиблення мотивації навчальної діяльності студентів, розвитку їх зацікавленості та відповідальності за результати навчання.

Професійно важливими якостями майбутніх соціальних працівників, на наш погляд, є:

- професійна самостійність як здатність виконувати вимоги, що висуваються спеціальністю;
- високий рівень відповідальності й пунктуальності;
- вміння планувати, виконувати та контролювати власну діяльність;
- ініціативність як ознака соціальної та професійної активності;
- логічність та оперативність мислення як здатність швидко знаходити оптимальне вирішення професійних завдань;
- гнучкість мислення;
- винахідливість у професійній діяльності;
- професійна мобільність, готовність до зміни професійних завдань і ситуацій;
- комунікативність, рефлексія, толерантність;
- самопізнання та самовдосконалення;
- здатність до найповнішого особистісного самовираження.

Проблема формування професійної компетентності сьогодні привертає все більше уваги дослідників, визріла необхідність у створенні такої моделі навчання, завдяки якій можна було б забезпечити практичну підготовку майбутнього спеціаліста.

Метою процесу професійної підготовки майбутніх фахівців є формування в особистості студента таких світоглядних позицій, установок у відносно навчання і професії, активності, самостійності, ініціативності, що забезпечують здатність випускника вузу до соціального життя і професійної діяльності. Навчально-виховний процес є складовою процесу соціалізації студента, де цілеспрямовано формуються вихованість, професійні якості ділової людини, прагнення до підвищення успішності у навчанні, якості особистості майбутнього спеціаліста. Формування професійної компетентності майбутнього фахівця у таких умовах вже неможливе без урахування розвитку його як особистості.

Розглядати формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників необхідно лише з урахуванням принципу єдності свідомості й діяльності: професійна свідомість розглядається нами як теоретична готовність спеціаліста до професійної діяльності, що зумовлює професійну діяльність як практичну готовність спеціаліста до виконання професійних обов'язків. Системне формування професійної свідомості в єдності з оволодінням досвідом професійної діяльності дає змогу людині успішно досягати цілей професійної діяльності.

Професійна самосвідомість є необхідною умовою формування професійної компетентності. Професійна діяльність – завжди свідома й сумлінна; професійна свідомість – діяльна й інтерсуб'єктивна; професійна спільність зумовлена включенням суб'єктів у спільну колективно-розподільчу діяльність, яка заснована на свідомому позиційному самоусвідомленні кожного.

Для того, щоб ефективно організувати фахову підготовку студентів у період їх вузівського навчання, необхідно передбачити, як студент буде поводити себе в професійній діяльності. Орієнтування навчального закладу на формування відповідного рівня професійної компетентності випускника може сприяти забезпеченню цілісності освітньо-виховного процесу й вищому рівню його якості.

Наразі особливим попитом на ринку праці користуються спеціалісти, які вміють мислити нестандартно, творчо застосовувати знання в непростих виробничих, соціальних ситуаціях. Реалізація цілісної професійної освіти передбачає забезпечення студентів не просто набором конкретно визначених знань, які можуть бути з часом викорис-

тані у практичній діяльності, а такими знаннями, які утворюють методичну базу для вироблення власних уявлень та позицій, а також постійного самовдосконалення.

Розглядаючи поняття якості вищої освіти, вчені розуміють його як “сукупність якостей особи з вищою освітою, що характеризує її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і зумовлює здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства” [4, с. 1016].

Поняття “професійна компетентність” у сучасних дослідженнях тлумачиться як інтегральна характеристика професіоналізму, що поєднує в собі особистісно-діяльнісні структури. Структура та зміст професійної компетентності багато в чому визначаються специфікою професійної діяльності та належністю до певних типів професій. Так, наприклад, І. Зимня диференціює поняття “компетентність” і “компетенція” на основі “актуальне – потенційне” і робить висновок про обґрунтованість використання терміна “компетентність” (а не “компетенція”) у зв’язку з компетентнісним підходом [5].

Структура компетентності співвідноситься зі структурою діяльності, тобто з компонентами діяльності: діями й операціями. Щоб виконати дію, обравши для цього необхідну операційну основу, людина повинна вміти це зробити. Таким чином, психологічна категорія “дія” співвідноситься з дидактичним поняттям “уміння”, що нерозривно пов’язані з іншими елементами змісту освіти: знаннями, навичками, досвідом.

Головною особливістю компетентності як педагогічного явища є те, що компетентність – це не специфічні предметні вміння й навички, абстрактні загальнопредметні мисленнєві чи логічні операції (хоча, звісно, вона ґрунтується на останніх), а конкретні життєві вміння та навички, необхідні людині будь-якої професії, будь-якого віку.

Компетентна людина не лише має необхідні знання, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність. Серед завдань, що стоять сьогодні перед професійною підготовкою фахівців є формування у студентів уміння самостійно опановувати нові знання, розвинути здібності до високого рівня самоконтролю й самооцінки. Компетентність передбачає наявність у людини внутрішньої мотивації до якісного здійснення своєї професійної діяльності, присутність професійних цінностей і ставлення до своєї професії як цінності. Компетентний фахівець здатний виходити за межі предмета своєї професії, він володіє певним творчим потенціалом саморозвитку [8]. Розвиток логічного і творчого мислення, здатності до нестандартного розв’язання проблеми, індивідуального стилю є складниками формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників.

У контексті компетентнісного підходу готовність майбутнього соціального працівника означає здатність розв’язувати проблемні завдання різної складності на основі набутих знань, професійна й соціальна мобільність – готовність до постійної самоосвіти та зміни виду та характеру професійної діяльності, володіння морально-правовими та громадянськими компетенціями, здатність до рефлексії, саморегуляції, аналізу і переоцінки особистого та професійного досвіду, знання національних традицій, історії, культурного спадку, розуміння психологічних, педагогічних, естетичних, релігійних, соціальних, філософських проблем [7, с. 44].

Висновки. Таким чином, провідною методичною засадою формування й розвитку професійної компетентності майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах є компетентнісний підхід. Професійна компетентність майбутніх соціальних працівників, на нашу думку, є професійно-особистісною характеристикою відповідності професійній діяльності. Становлення професійної компетентності має

прямий взаємозв'язок із загальним розвитком особистості. Проблема формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників постає як головна мета підготовки кваліфікованих працівників відповідно до вимог сьогодення – спеціалістів, які готові до постійного професійного зростання.

Сьогодні український соціум потребує таких працівників соціальної сфери, які є особистостями з високим рівнем професійної компетентності, загальної культури, духовно багаті, здатні до самореалізації в умовах жорсткої конкуренції у площині ринкових відносин, готові до виконання професійних обов'язків та соціальних ролей.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий. – Москва : Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Закон України “Про освіту”. – Київ : ГЕНЕЗА, 1996. – 36 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Зимняя И. А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (Теоретико-методологический аспект) / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2006. – № 8. – С. 20–26.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. – Київ : Шк. світ, 2001. – 21 с.
7. Панина Г. В. К вопросу о компетенциях и статусе бакалавра / Г. В. Панина // Высшее образование в России. – 2009. – № 6. – С. 40–46.
8. Таизова О. С. Компетенции (основные смысловые напряжения) / О. С. Таизова [Электронный ресурс] / О. С. Таизова. – Режим доступа: http://gcon.pstu.ac.ru/pedsovet/programm/-section=13_8.htm.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2014.

Доманчук Д. С. Теоретико-методические основы формирования профессиональной компетентности будущих социальных работников в процессе профессиональной подготовки

В статье раскрыты теоретические и методические основы формирования профессиональной компетентности будущих социальных работников в процессе профессиональной подготовки. Конкретизированы теоретические представления о структуре профессиональной компетентности личности социального работника, охарактеризованы ее составляющие.

Указывается на то, что в процессе подготовки будущего социального работника важным является личностное направление учебно-познавательного процесса, ориентация его на развитие профессиональной компетентности, обеспечение условий для углубления мотивации учебной деятельности студентов, развития их ответственности за результаты обучения.

Подчеркивается, что профессиональную компетентность будущих социальных работников можно рассматривать как интегральную, комплексную характеристику, объединяющую совокупность знаний, умений, навыков, ценностей, установок и личностных характеристик специалиста, руководствуясь которыми, он определяет цели своей профессиональной деятельности и способен выполнять социально-профессиональные обязанности.

Ключевые слова: *будущий специалист, личность, педагогический процесс, постоянный профессиональный рост, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, развитие, социальная работа, социальный работник.*

Domanchuk D. Theoretical and Methodological Bases of Formation of Professional Competence of Future Social Workers in the Process of Professional Training

The paper deals with the theoretical and methodological bases of formation of professional competence of future social workers in the process of professional training. Specific theoretical

knowledge about the structure of professional competence of the individual social worker, is characterized by its components.

Specifies that, in preparation of future social worker is important personal the direction of the learning process, focus on the development of professional competence, to provide conditions for the deepening of motivation of educational activity of students, developing their interest and responsibility for learning outcomes.

The competent person is also the personality that is aware of and reflect their own values, compares, evaluates themselves, projecting their future. Therefore, knowledge, skills, ways of working is a material for the formation of personality, and knowledge are defined not only as a certain amount of information, but as a representation of the world that is superimposed on its own socio-cultural, spiritual experience of the individual.

The problem of the formation professional competence of future social workers appears as a main objective the training of qualified workers to meet the requirements of modernity – specialists who are able to work effectively in the specialty, ready for continuous professional growth. Professional competence of future social workers can be considered as an integrated, comprehensive response, uniting the body of knowledge, skills, values, attitudes, and personal characteristics of the specialist, following which, he defines the purpose of his professional activities and able to perform professional duties.

Key words: *future specialist, personality, pedagogical process, continuous professional growth. professional competence, training, development, social work, social worker.*